

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM
Erasmus School of Economics
Bachelorscriptie Financial Accounting

Het effect van IAS 19R op pensioenbeleid

Een analyse van de overgang van IAS 19 naar IAS 19R in Nederland en België

Naam student: Roos Jansen

Studentnummer: 457270

Begeleider: Drs. R. Aernoudts

Tweede beoordelaar: Drs. R. van der Wal RA

Datum definitieve versie: 01-08-2020

Het geschrevene in deze scriptie is de opvatting van de auteur en niet noodzakelijk die van de begeleider, tweede beoordelaar, Erasmus School of Economics of Erasmus Universiteit Rotterdam.

Samenvatting

In 2011 introduceerde de International Accounting Standards Board (IASB) IAS 19R. IAS 19R is de herziene versie van IAS 19. IAS 19 bevat boekhoudnormen voor pensioentoezeggingen. Pensioentoezeggingen omvatten de tijdens de dienstbetrekking van de werknemer verdiende aanspraken op toekomstige gelijkblijvende uitkeringen die afhankelijk zijn van het leven (Van Limpt, Pronk, & Visser, 2019). Twee pensioenregelingen worden onderkend, namelijk de toegezegde-bijdrageregeling en de toegezegd-pensioenregeling. In dit onderzoek wordt het effect van de overgang van IAS 19 naar IAS 19R voor het pensioenbeleid van Nederlandse en Belgische beursgenoteerde bedrijven onderzocht. Hieruit blijkt dat de onderlinge vergelijkbaarheid en transparantie is toegenomen en de complexiteit van het boekhouden voor pensioenverplichtingen is afgenomen. Geen wijzigingen vinden plaats in pensioencontracten. Verder neemt de volatiliteit van de pensioenlasten voor de werkgever af. Deze afname in volatiliteit kan overigens ook veroorzaakt worden door het minder risicovolle beleggen door de bedrijven in de sample. Vervolgonderzoek moet gedaan worden om de betrouwbaarheid van de conclusies te verbeteren.

Keywords: pensioenen, IAS 19, IAS 19R, volatiliteit, toegezegde-bijdrageregeling, toegezegd-pensioenregeling, Nederland, België.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
Inhoudsopgave.....	3
1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding van het onderzoek.....	5
1.2 Probleemstelling en doel van het onderzoek	7
1.3 Formulering deelvragen.....	8
1.4 Methodologie	8
1.5 Structuur van de scriptie	9
2. Theoretisch kader	10
2.1 Inleiding.....	10
2.2 Pensioenregelingen	10
2.2.1 Toegezegde-bijdrageregeling	11
2.2.2 Toegezegd-pensioenregeling	11
2.3 IAS 19.....	12
2.4 IAS 19R	15
2.5 Belangrijkste verschillen IAS 19 en IAS 19R	17
3. Literatuuronderzoek	18
3.1 Inleiding.....	18
3.2 De aanloop naar IAS 19R	18
3.3 Ontwikkeling IAS 19R.....	20
3.4 De gevolgen van IAS 19R voor de externe verslaggeving	21
4. Data en Methodiek	24
4.1 Inleiding.....	24
4.2 Hypotheses	25
4.3 Data.....	26
4.4 Methodiek.....	28
5. Resultaten	30
5.1 Inleiding.....	30
5.2 Deelvraag 1	30
5.3 Deelvraag 2	30
5.4 Deelvraag 3	31
5.5 Deelvraag 4	32
5.6 Deelvraag 5	33
6. Conclusie	34
6.1 Inleiding.....	34
6.2 Conclusie	34

6.3 Beperkingen van dit onderzoek	35
Literatuurlijst	36
Bijlage 1	41

1. Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Globalisatie kenmerkt de 21^e eeuw. Men staat meer en meer met elkaar in contact en de handel tussen landen neemt toe. Moderne economieën zijn afhankelijk van grensoverschrijdende transacties en het vrije verkeer van internationaal kapitaal. In het verleden werden dergelijke transacties bemoeilijkt omdat verschillende landen hun eigen nationale boekhoudnormen handhaafden (IFRS, 2017). De komst van de International Financial Reporting Standards (IFRS) bracht hier verandering in. Deze standaarden bevatten een internationaal erkende set boekhoudnormen die verantwoording, transparantie en efficiëntie brengen aan financiële markten wereldwijd (IFRS, 2017). Door de invoering van de IAS-verordening in 2002 is de verplichting voor bedrijven met een beursnotering aan een gereguleerde markt in de Europese Unie ontstaan om IFRS toe te passen in de geconsolideerde jaarrekening (Van Limpt, Pronk, & Visser, 2019).

In dit onderzoek wordt één van de IFRS-standaarden, IAS 19 'Employee Benefits', onder de loep genomen. IAS 19 bevat boekhoudnormen voor personeelsbeloningen. Personeelsbeloningen zijn alle vormen van vergoedingen die door een entiteit worden gegeven in ruil voor dienstverlening door werknemers of voor de beëindiging van een dienstverband (IFRS, 2017). Voorbeelden hiervan zijn lonen, salarissen en pensioenen. In dit onderzoek wordt uitsluitend aandacht besteed aan de personeelsbeloningen in de vorm van pensioenen. Pensioentoezeggingen omvatten de tijdens de dienstbetrekking van de werknemer verdiende aanspraken op toekomstige gelijkblijvende uitkeringen die afhankelijk zijn van het leven (Van Limpt et al., 2019). De uitkeringen kunnen zowel eenmalig als periodiek zijn en gaan in wanneer een werknemer de pensioengerechtigde leeftijd bereikt of eerder in geval van overlijden.

Twee soorten pensioenregelingen worden onderkend, namelijk de toegezegde-bijdrageregeling en de toegezegd-pensioenregeling. Bij een toegezegde-bijdrageregeling moet de werkgever een bepaald bedrag (de beschikbare premie) betalen en staat het uiteindelijke pensioen niet op voorhand vast, want dat is afhankelijk van het te realiseren beleggingsrendement (Laning, 2006). De werkgever

loopt bij deze regeling dus geen actuariële risico en de toerekenbare bijdrage voor dat boekjaar wordt als last in de jaarrekening verwerkt. Een toegezegd-pensioenregeling omvat alle andere regelingen (Van Limpt et al., 2019). Het pensioen is duidelijk gedefinieerd, bijvoorbeeld als percentage van het gemiddelde loon. Het bedrag dat de werkgever afdraagt, fluctueert. Het bedrag is afhankelijk van actuariële factoren en beleggingsresultaten (Laning, 2006). Bij deze regeling wordt de contante waarde van de toegekende pensioenafspraken op balansdatum weergegeven in de jaarrekening, wat gelijk staat aan de reële waarde van de fondsbeleggingen (Van Limpt et al., 2019).

IAS 19 is uitgebracht in 1998 door de International Accounting Standard Committee (IASC), de voorloper van de huidige IFRS Foundation (Amen, 2007). In de loop van de jaren ontstond kritiek op de standaard, vanwege de complexiteit van de wijze waarop pensioenverplichtingen in de jaarrekening verwerkt moesten worden. IAS 19 gaf bijvoorbeeld voorheen de mogelijkheid om, door gebruik van de corridor-methode, actuariële winsten en verliezen uitgesteld in de toekomst te nemen. Als gevolg hiervan werd het eigen vermogen van een entiteit niet in alle gevallen juist weergegeven en bevatte het resultaat elementen die geen betrekking hadden op het betreffende boekjaar (Dieleman, 2014). De International Accounting Standards Board (IASB) erkende delen van de kritiek en bracht in 2011 IAS 19R uit, een vernieuwde versie van IAS 19. Het uitgangspunt van de standaard bleef hetzelfde, maar het gebruik van de corridor-methode is geëlimineerd. Actuariële winsten en verliezen dienen nu in de niet-gerealiseerde resultaten verwerkt te worden (Dieleman, 2014).

Inmiddels is IAS 19R enkele jaren van kracht en is het mogelijk om de overgang van IAS 19 naar IAS 19R te evalueren. In dit onderzoek wordt hiervoor gekeken naar de landen Nederland en België. In beide landen opereren pensioenuitvoerders feitelijk onafhankelijk van de werkgevers. De overgang naar IAS 19R brengt daarom voor deze landen een interessante verandering met zich mee, omdat de werkgever nu mede verantwoordelijkheid draagt voor een slechte financiële positie van de pensioenuitvoerder die onafhankelijk opereert (Dieleman, 2013). Nederland en België zijn beide lid van de Europese Unie, waardoor het gebruik van de standaard

verplicht is voor de geconsolideerde jaarrekening van beursgenoteerde ondernemingen.

1.2 Probleemstelling en doel van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om het effect van IAS 19R op pensioenbeleid te onderzoeken in Nederland en België. Het onderzoek richt zich op deze twee landen door de pensioencontracten en pensioenlasten voor en na de implementatie van IAS 19R te analyseren. Hierdoor worden nieuwe wetenschappelijke inzichten gegenereerd met betrekking tot de werking van IAS 19R in Nederland en België. Eerdere onderzoeken over de werking van IAS 19R richten zich niet of nauwelijks op deze twee landen. De onderzoeken die zich richten op Nederland en België zijn inmiddels verouderd. Het is van belang om standaarden regelmatig te evalueren zodat beleid te allen tijde van toepassing blijft op de huidige samenleving. Op deze wijze heeft het onderzoek relevantie voor de IASB, aangezien zij de accountingstandaarden uitbrengen. Daarbij kunnen gebruikers van de jaarrekening door dit onderzoek inzicht krijgen in de overgang van IAS 19 naar IAS 19R en de huidige werking van IAS 19R, waardoor zij beter in staat zijn beslissingen te nemen aangaande deze onderwerpen op basis van de jaarrekening.

Dit onderzoek sluit tevens aan bij de discussie over de afnemende dekkinggraden van pensioenfondsen. De dekkinggraden van pensioenfondsen daalden onder het wettelijk minimum van 105 procent door de gestegen levensverwachting, onstuimigheid op financiële markten en lage renteniveaus (Kevelam & Laning, 2013). Hierdoor is er meer maatschappelijke aandacht gekomen voor het functioneren van pensioenfondsen en voor de pensioensector in het algemeen (Kevelam & Laning, 2013). Momenteel is de wereld in de ban van COVID-19 en ligt de wereldeconomie vrijwel stil. De daling van de dekkinggraden heeft hierdoor verder doorgezet. Dit is te zien in de kwartaalcijfers van de pensioenfondsen (Pelgrim, 2020; Van Geyte, 2020). Entiteiten dragen sinds de invoering van IAS 19R mede verantwoordelijkheid voor een slechte positie van de pensioenuitvoerder. Gezien de eerdergenoemde omstandigheden is het steeds vaker het geval dat actuariële verliezen van pensioenuitvoerders verantwoord moeten worden. Het is dus maatschappelijk gewenst om inzichtelijk te krijgen hoe dit

in zijn werk gaat, zodat bepaald kan worden of de komst van IAS 19R tot een verandering van pensioenbeleid heeft geleid.

Dit onderzoek is op deze wijze zowel wetenschappelijk als maatschappelijk relevant. Het onderzoek geeft een recente analyse van het effect van de implementatie van IAS 19R op Nederlandse en Belgische beursgenoteerde bedrijven. De onderzoeksvraag luidt dan ook:

Wat is het effect van de overgang van IAS 19 naar IAS 19R voor het pensioenbeleid van Nederlandse en Belgische beursgenoteerde bedrijven?

Wat betreft de reikwijdte van het onderzoek, wordt alleen het effect van de overgang van IAS 19 naar IAS 19R in Nederland en België geanalyseerd. Andere landen worden buiten beschouwing gelaten. Alleen personeelsbeloningen in de vorm van pensioentoezeggingen worden onderzocht, gezien de geringe omvang van het onderzoek.

1.3 Formulering deelvragen

Ter beantwoording van de onderzoeksvraag zijn er een aantal deelvragen geformuleerd:

1. *Wat zijn pensioentoezeggingen?*
2. *Wat zijn IAS 19 en IAS 19R?*
3. *Wat is de impact van de invoering van IAS 19R op het pensioenbeleid van bedrijven volgens eerdere onderzoeken?*
4. *Zorgt de implementatie van IAS 19R voor een wijziging van pensioencontracten?*
5. *Zorgt de implementatie van IAS 19R voor meer volatiliteit in de pensioenlasten van de werkgever?*

1.4 Methodologie

Dit onderzoek met de bijbehorende onderzoeksvraag en deelvragen, wordt in twee delen beantwoord. Beide delen geven benodigde informatie om uiteindelijk de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. In het eerste deel worden deelvraag 1

tot en met 3 beantwoord middels literatuuronderzoek. Het tweede deel bevat een dataonderzoek waarmee deelvraag 4 en 5 beantwoord worden. Voor het dataonderzoek wordt gebruik gemaakt van data die afkomstig zijn uit database Orbis over een tijdsperiode van 10 jaar (2008-2018). IAS 19R is uitgebracht in 2011 en sinds 1 januari 2013 van kracht in de Europese Unie, waardoor op deze manier het pensioenbeleid vijf jaar voor de invoering van IAS 19R geanalyseerd kan worden en vijf jaar na invoering van de standaard. 2013 fungeert hierbij als overgangsjaar.

De data bevatten gegevens over de bedrijven die onderdeel uitmaken van de AEX-index en de BEL20-index, gezien het feit dat dit de meest representatieve bedrijven van Nederland en België betreffen. Ondanks dat de samenstelling van de indexen van tijd tot tijd wijzigt, worden de bedrijven die in maart 2018 onderdeel uitmaakten van de indexen meegenomen in de analyse. In bijlage 1 is een lijst van de bedrijven die op dat moment onderdeel uitmaakten van de indexen opgenomen.

1.5 Structuur van de scriptie

De pensioenregelingen en de begrippen IAS 19 en IAS 19R worden toegelicht in het theoretisch kader. Hierbij worden ook de belangrijkste verschillen tussen beide standaarden toegelicht. Vervolgens volgt een literatuuronderzoek waarin de aanloop naar IAS 19R, de ontwikkeling van IAS 19R en de gevolgen van IAS 19R aan bod komen. Daarna worden de data beschreven gebruikt voor dit onderzoek. Ook wordt de onderzoeksmethodiek besproken. Daaropvolgend worden de resultaten uitgewerkt. Het laatste hoofdstuk omvat de conclusie, waarin antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvraag en tekortkomingen en suggesties voor vervolgonderzoek besproken worden.

2. Theoretisch kader

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een theoretisch kader geschetst. Het hoofdstuk verduidelijkt het verschil tussen de twee pensioenregelingen en gaat daarna in op de begrippen IAS 19 en IAS 19R. Tenslotte worden de belangrijkste verschillen tussen IAS 19 en IAS 19R gegeven.

2.2 Pensioenregelingen

Zoals eerder benoemd, zijn er twee verschillende soorten pensioenregelingen: de toegezegde-bijdrageregeling en de toegezegd-pensioenregeling. Het verschil tussen deze twee regelingen is van belang, omdat beide regelingen anders verwerkt worden in de jaarrekening. Om de bruikbaarheid van jaarcijfers te garanderen, bepaalt IFRS 13 dat activa en verplichtingen tegen de reële waarde moeten worden opgenomen (Deloitte, 2020). Over het algemeen staat de reële waarde gelijk aan de marktprijs die zou moeten worden betaald om het actief of de verplichting over te dragen in een reguliere transactie (Van Limpt et al., 2019). Er zijn echter activa en verplichtingen die lastiger te waarderen zijn, omdat deze zelden in een reguliere transactie worden overgedragen. Dit geldt ook voor de pensioenverplichtingen. In zo'n geval worden bedrijven door beleidsmakers verplicht om te kiezen voor de techniek die volgens hen de meest bruikbare informatie op zal leveren voor economische besluitvorming van gebruikers van de jaarrekening (Williams & Ravenscroft, 2015; Bell, 1987; Murphy, O'Connell, & O'hOgartaigh, 2013; Whittington, 1986). Beleidsmakers zijn er namelijk van overtuigd dat de techniek die de meest bruikbare informatie oplevert voor economische besluitvorming bijdraagt aan een meer nauwkeurige voorspelling van de toekomstige economische stand van zaken van een bedrijf (Williams & Ravenscroft, 2015). De onderbouwing van de keuze voor een bepaalde techniek wordt in de toelichting gespecificeerd. Opmerkelijk is dat uit onderzoek van Ravenscroft (2011) is gebleken dat het huidige concept van keuzevrijheid voor bedrijven onsamenhangend is, omdat beleidsmakers en wetenschappers niet serieus zijn omgegaan met de gebrekkige ontologische veronderstellingen. Hij pleit dan ook voor een basismetaphoor voor boekhoudkundig beleid en onderzoek dat meer consistent is met de regelgevende functie van

boekhouding in de samenleving, oftewel een meer expliciete terugkeer naar verantwoording voor het begripen van boekhouding (Ravenscroft, 2011).

2.2.1 Toegezegde-bijdrageregeling

Bij een toegezegde-bijdrageregeling ligt het risico voor ontoereikende toekomstige pensioenuitkeringen bij de werknemer c.q. pensioenuitvoerder (Beckman & Marseille, 2013). Deze regeling wordt ook wel aangeduid als de beschikbare premieregeling of 'defined contribution plan'. Het finale niveau van het pensioen van de werknemer wordt niet gewaarborgd, enkel de premies die betaald moeten worden door de werkgever (Pinkse, 2009). De toegezegde-bijdrageregeling wordt gekenmerkt door een simpel stelsel. De werkgever vervult zijn pensioenverplichting door het betalen van de afgesproken pensioenpremie (Van Limpt et al., 2019). De werkgever heeft, indien zich een tekort voordoet, niet de plicht om additionele premie af te dragen. Hiermee komen het beleggingsrisico en het actuariële risico voor rekening van de werknemer c.q. pensioenuitvoerder (Beckman & Marseille, 2013). Het beleggingsrisico houdt in dat beleggingen minder waard kunnen worden met als gevolg dat de pensioenuitvoerder niet in staat is om pensioenuitkeringen te doen. Het actuariële risico houdt in dat pensioenuitkeringen lager uit kunnen vallen dan in eerste instantie verwacht werd. Verder wordt de betaalde premie als last in de jaarrekening verwerkt. Een pensioenverplichting wordt over het algemeen niet opgenomen in de jaarrekening. Door het ontbreken van die opname hoeven er ook geen complexe actuariële berekeningen gemaakt te worden (Vergoossen, 2009).

2.2.2 Toegezegd-pensioenregeling

Bij een toegezegd-pensioenregeling ligt het risico voor ontoereikende toekomstige pensioenuitkeringen bij de werkgever. Deze regeling wordt ook wel aangeduid als pensioenbasissysteem of 'defined benefit plan'. Bij deze regeling wordt een vooraf bepaald rendement op de betaalde premies gegarandeerd. De werkgever heeft hierbij de verplichting om aanvullende premie af te dragen als zich een tekort voordoet. Het beleggingsrisico en het actuariële risico komen dus deels voor zijn rekening. Bij een toegezegd-pensioenregeling is de werkgever gedurende geruime tijd betrokken. Tijdens het actieve dienstverband bouwt de werknemer recht op pensioen op. Daarbovenop betaalt de werkgever na het actieve dienstverband mee

aan de indexering van pensioenuitkeringen (Van Limpt et al., 2019). Door de toegenomen welvaart bereikt men over het algemeen een hogere leeftijd dan twintig jaar geleden. Dit resulteert in het feit dat werkgevers langer betrokken blijven bij de uitvoering van de toegezegd-pensioenregelingen van hun werknemers.

Tegenwoordig is dat in de meeste gevallen zo'n 60 jaar (Van Limpt et al., 2019). Enkele voorbeelden van systemen die onder de toegezegd-pensioenregeling vallen zijn middelloonsystemen, eindloonsystemen of samenstellingen van deze systemen (Beckman & Marseille, 2013). De werkgever moet de pensioenkosten als een last van hemzelf in de jaarrekening verwerken. Het opnemen van deze last is verplicht en hiervoor wordt geen uitzondering gemaakt indien het pensioen is ondergebracht bij een pensioenfonds (Gouwens & Vergoossen, 2008). In de jaarrekening wordt de contante waarde van de toegekende pensioenaanspraken op balansdatum weergegeven. Deze waarde is gelijk aan de werkelijke waarde van de fondsbeleggingen (Van Limpt et al., 2019).

2.3 IAS 19

De IASC bracht in 1998 IAS 19 'Employee Benefits' uit. Deze standaard is de vervanger van IAS 19 'Retirement Benefit Costs'. In dit onderzoek wordt met de term IAS 19 de standaard uit 1998 bedoeld, IAS 19 'Employee Benefits'. Ondanks dat de standaarden IAS 19 'Employee Benefits' en IAS 19 'Retirement Benefit Costs' met hetzelfde nummer aangeduid worden, verschillen de standaarden wel degelijk. Zo zijn met de komst van IAS 19 de titel, reikwijdte en de vereisten aanzienlijk veranderd. Daarbij is de opname en waardering van kosten voor personeelsbeloningen en de verplichtingen voor betrokken partijen veranderd (Akresh & Hassan, 1998).

IAS 19 geeft, zoals eerder aangegeven, boekhoudnormen voor de verwerking van pensioenen in de jaarrekening. Het principe dat ten grondslag ligt aan de standaard is dat de kosten voor het verstrekken van personeelsbeloningen moeten worden genomen in de periode waarin de uitkering door de werknemer wordt verdiend, in plaats van wanneer deze wordt betaald (Lynch, 2007). Op grond van de inhoud van het pensioencontract, de uitvoeringsovereenkomst met de pensioenuitvoerder en de pensioenverordening wordt de keuze voor een bepaalde pensioenregeling

geëvalueerd (IAS 19.27). Hierbij wordt ook gekeken naar de rechten en plichten van de werkgever (IAS 19.28; Van Limpt et al., 2019). De categorisering van toegezegde-bijdrageregelingen dan wel toegezegd-pensioenregelingen hangt kortweg af van de vraag of de werkgever dan wel de werknemer c.q. pensioenuitvoerder economisch risico loopt. De communicatie met de werknemer kan tevens een doorslaggevende rol spelen bij de categorisering van de pensioenregeling. Indien bij de werknemer het gerechtvaardigde vermoeden bestaat dat de werkgever additionele premiebetalingen doet bij een tekort (ondanks het feit dat er op basis van de uitvoeringsovereenkomst en pensioenverordening sprake is van een toegezegde-bijdrageregeling), wordt de regeling toch als een toegezegd-pensioenregeling verwerkt in de jaarrekening (Van Limpt et al., 2019).

Het onderscheid tussen de toegezegde-bijdrageregeling en de toegezegd-pensioenregeling is van belang, omdat voor beide regelingen andere verplichtingen voor de werkgever gelden. Het onderscheid tussen de twee regelingen is streng, want zodra de werkgever ook maar enig actuair of beleggingsrisico loopt, is er sprake van een toegezegd-pensioenregeling. Hier komt ook de risicobenadering van IAS 19 naar voren: indien een regeling gekwalificeerd wordt als een toegezegd-pensioenregeling, kan er in de toekomst een verplichting voor de werkgever bestaan om aanvullende betalingen te doen of juist restitutie te krijgen (Van Limpt et al., 2019). Door de invoering van IAS 19 worden pensioenverplichtingen en pensioenbeleggingen over het algemeen overzichtelijker weergegeven op de winst- en-verliesrekening en balans dan voorheen (Swinkels, 2006).

De werkgever heeft bij een toegezegde-bijdrageregeling de verplichting om qua kosten de bijdrage die moet worden betaald in ruil voor de door de werknemer geleverde dienst op te nemen (IAS 19.44; Deloitte, 2020). De bijdrage wordt tegen de contante waarde verdisconteerd, als deze niet vervalt binnen twaalf maanden na afloop van de periode waarin de werknemer de dienst verleent (IAS 19.45).

De werkgever heeft bij een toegezegd-pensioenregeling de verplichting om de contante waarde van de pensioenverplichting op te nemen in de balans, gecorrigeerd met niet-opgenomen actuariële verschillen en niet-erkende pensioenkosten van verstreken diensttijd, en verminderd met de reële waarde van

fondsbeleggingen aan het eind van het boekjaar (IAS 19.54; Deloitte, 2020). Actuariële waarderingen worden regelmatig opnieuw gewaardeerd zodat de bedragen in de jaarrekening niet wezenlijk verschillen van de bedragen die op de balansdatum zijn bepaald (Akresh & Hassan, 1998). IAS 19.72 bepaalt dat de taxering voor die waarderingen onderling compatibel en onbevooroordeeld moet zijn.

IAS 19 stelt een enkele benadering vast voor elk opname- en meetprobleem, behalve voor de opname van actuariële winsten en verliezen (Akresh & Hassan, 1998). Op lange termijn kunnen actuariële verschillen elkaar compenseren en daarom is onder IAS 19 de werkgever niet verplicht om deze verschillen direct in de winst of het verlies aan het eind van het verslagjaar op te nemen (Deloitte, 2020). De opname van actuariële winsten en verliezen is op drie verschillende manieren mogelijk: 1) volledige opname via de staat van opgenomen baten en lasten; 2) elke systematische aanpak die resulteert in snellere herkenning en; 3) gespreide opname via de corridormethode (Fasshauer, Glaum, & Street, 2008). De erkenning van actuariële verschillen geschiedt met een minimale afschrijving van de nettowinst en -verlies van meer dan 10 procent van de toegezegd-pensioenverplichting of reële waarde van fondsbeleggingen. Indien een systematische aanpak wordt toegepast, moet hierbij dezelfde basis worden toegepast op winsten en verliezen. Ook moet de methode consistent over de jaren worden toegepast. De actuariële winsten en verliezen die zijn gemeten aan het einde van het jaar worden gereflecteerd in het daaropvolgende jaar (Akresh & Hassan, 1998). Uit onderzoek van Fasshauer et al. (2008) bleek dat een kleine meerderheid van Europese bedrijven gebruik maakte van de corridormethode.

Met de invoering van IAS 19 zien we een verandering van toegezegd-pensioenregelingen naar toegezegde-bijdrageregelingen bij grote bedrijven. Ook in Nederland zien we deze verandering terug (Swinkels, 2006). De voornaamste reden die hiervoor gegeven wordt, is de betaalbaarheid van de pensioenen. Die lijkt namelijk in het geding te komen door de stijgende levensverwachting (Berghman & Peeters, 2012). De overgang naar toegezegde-bijdrageregelingen zorgt voor een lager saamhorigheidsgevoel tussen werkgever en werknemer en geeft pensioenfondsen een hogere responsabiliteit voor hun deelnemers (Swinkels, 2006).

2.4 IAS 19R

IAS 19R is de vernieuwde versie van IAS 19. De standaard is door de IASB uitgebracht in 2011 en trad in 2013 in werking. De standaard is niet wezenlijk anders dan zijn voorganger en geeft nog steeds boekhoudnormen voor de verwerking van personeelsbeloningen in de jaarrekening. Er zijn echter wel veranderingen doorgevoerd bij delen van de standaard. Het uitgangspunt is dat een bedrijf nu een last moet opnemen indien een werknemer diensten verleend heeft en dat het bedrijf kosten moet nemen wanneer zij economisch voordeel geniet van die verleende diensten (Deloitte, 2020).

Ook hier is het onderscheid tussen de toegezegde-bijdrageregeling en de toegezegd-pensioenregeling van belang, omdat dit bepaalt welke rechten en plichten op de werkgever rusten. Voorheen was er sprake van een toegezegd-pensioenregeling zodra de werkgever ook maar enig actuariële of beleggingsrisico liep. Onder IAS 19R is dit criterium versoepeld. Als het actuariële of beleggingsrisico voornamelijk voor rekening van de werknemer komt, wordt het pensioen als een toegezegde-bijdrageregeling gekwalificeerd (Dieleman, 2014).

Bij een toegezegde-bijdrageregeling heeft de werkgever nog steeds de plicht om de pensioenpremies die moeten worden betaald in ruil voor de door de werknemer geleverde diensten op te nemen als kosten (IAS 19.51; Deloitte, 2020). Deze premies worden verdisconteerd tegen de contante waarde, als deze niet vervallen binnen twaalf maanden na afloop van de termijn waarin de werknemer de diensten verleent (IAS 19.52). De verwerking van toegezegde-bijdrageregelingen verandert dus niet met de komst van IAS 19R.

De verwerking van toegezegd-pensioenregelingen is wel veranderd. De werkgever moet bij deze regeling de netto pensioenverplichting opnemen in de balans door middel van een voorziening. De pensioenverplichting geeft het maximale risico van de werkgever weer (Dieleman, 2014). De IASB stelt de netto pensioenverplichting gelijk aan het bedrag dat voor de pensioenregeling moet worden betaald (Fornaro, 2012). De waarde van deze netto verplichting is het verschil in de waarde van elders ondergebrachte pensioenverplichtingen en de bijbehorende fondsbeleggingen

(Dieleman, 2014). Het bedrag van de netto pensioenverplichting staat tevens gelijk aan het overschot in het pensioenfonds of aan het activaplafond. Het activaplafond is de contante waarde van eventuele economische voordelen die beschikbaar zijn in de vorm van restituties uit het pensioenplan of verlagingen van toekomstige bijdragen aan het pensioenplan (Deloitte, 2020).

Voor de bepaling van de netto pensioenverplichting wordt gebruik gemaakt van een actuariële waarderingsmethode, actuariële veronderstellingen en worden voordelen toegekend aan bepaalde dienstperiodes (IAS 19.66). Bij bepaling van de netto pensioenverplichting wordt de reële waarde van alle fondsbeleggingen in mindering gebracht op de contante waarde van de pensioenlasten (Deloitte, 2020).

Dienstperiodes worden opgedeeld in huidige en toekomstige periodes. De huidige periode wordt gebruikt om de actuele dienstkosten te bepalen en de toekomstige periodes worden gebruikt om de contante waarde van de pensioenverplichtingen te bepalen. De actuariële waardes worden regelmatig geëvalueerd, zodat de bedragen in het jaarverslag niet dermate verschillen van de bedragen die op de balansdatum zijn bepaald. De voorwaarde voor taxering van actuariële verschillen blijft dat deze onderling compatibel en onbevooroordeeld moet zijn.

De grootste verandering die IAS 19R met zich meebrengt, is dat de standaard het gebruik van alle vertragende opnamemechanismen verbiedt. Actuariële resultaten dienen onmiddellijk te worden gerapporteerd in niet-gerealiseerde resultaten. Het gebruik van de corridormethode is dus niet langer toegestaan. De actuariële resultaten kunnen niet langer uitgesmeerd worden over meerdere jaren. Het uitgangspunt is dat alle pensioenkosten van verstreken diensttijd als kosten worden opgenomen in de periode dat het plan wordt gewijzigd. Door de afschaffing van de corridormethode bestaat de verwachting dat de pensioenlasten van de werkgever meer van jaar tot jaar gaan fluctueren (Bunicich, 2010). De stap naar waardering op basis van reële waardes en weg van vertraagde erkenning wordt gezien als een van de grootste stappen in de boekhoudpraktijken van de afgelopen 25 jaar (Fornaro, 2012).

2.5 Belangrijkste verschillen IAS 19 en IAS 19R

In deze paragraaf worden de belangrijkste verschillen tussen IAS 19 en IAS 19R, die relevant zijn voor dit onderzoek, weergegeven. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van informatie uit paragrafen 2.3 en 2.4 en onderzoeken van Deloitte (2020) en Fornaro (2012). De volgende verschillen zijn waarneembaar:

- IAS 19R verbreedt de classificatie van toegezegde-bijdrageregeling.
- IAS 19R geeft verbeterde kennis over toegezegd-pensioenregelingen.
- IAS 19R elimineert alle vertraagde opnamemechanismen en vereist een reële waarde-benadering voor de opname van wijzigingen in fondsbeleggingen en -verplichtingen.
- IAS 19R staat het gebruik van de corridormethode niet langer toe. Actuariële winsten en verliezen kunnen niet meer gespreid over de toekomst genomen worden. De werkgever moet de kosten van toegezegd-pensioenregelingen dus onmiddellijk erkennen in de jaarrekening via niet-gerealiseerde resultaten.
- De kosten van toegezegd-pensioenregelingen moeten in delen worden opgedeeld en de waardes van deze kosten moeten regelmatig worden geëvalueerd, zodat de reële waarde niet significant verschilt van de waarde die is opgenomen in de jaarrekening.
- IAS 19R elimineert het rentekostencomponent en het verwachte rendement op fondsbeleggingen en introduceert hiervoor het component 'netto rente'.
- IAS 19R verduidelijkt verschillende vraagpunten, zoals de classificatie van personeelsbeloningen, administratie- en belastingkosten en risicodeling.
- IAS 19R geeft de wijzigingen in de boekhouding voor ontslagvergoedingen weer. Hierbij wordt het onderscheid tussen voordelen die worden verstrekt in ruil voor beëindiging van het dienstverband en voordelen die worden verstrekt in ruil voor diensten gemaakt. Ook is de opname en waardering van ontslagvergoedingen veranderd.

3. Literatuuronderzoek

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat een literatuuronderzoek. Het hoofdstuk geeft de aanloop naar IAS 19R. Ook wordt de ontwikkeling van de standaard besproken. Ten slotte komen de gevolgen van IAS 19R in de externe verslaggeving aan bod.

3.2 De aanloop naar IAS 19R

Geen enkele standaard blijft voor altijd van toepassing op de samenleving, omdat samenlevingen continu veranderen. Ook ontwikkelen standpunten van toezichthouders over wat fundamenteel de juiste manier is om bepaalde onderdelen te verwerken in de jaarrekening. Daarbij komt na ingebruikname van een standaard pas aan het licht hoe de standaard werkt in de praktijk.

IAS 19 is uitgebracht in 1998. In de eerste jaren dat de standaard van kracht was, werd er positief gereageerd vanuit de praktijk. Pensioenverplichtingen en pensioenbeleggingen werden overzichtelijker weergegeven op de winst-en-verliesrekening en de balans (Swinkels, 2006). Ook werden de manieren waarop bepaalde berekeningen gemaakt konden worden duidelijk toegelicht in de standaard, bijvoorbeeld de berekeningen voor opname van actuariële verschillen. De standaard werd geprezen voor het brengen van transparantie, standaardisatie en een logische administratieve verwerking van toegezegd-pensioenregelingen (Severinson, 2010).

Het leek er dus op dat de doelstellingen die de IASB met de komst van IAS 19 voor ogen had, bereikt werden. Naarmate de standaard langer van kracht was, kwam er echter meer commentaar vanuit de praktijk. Verschillende belanghebbenden, zoals academici, analisten, regelgevers, investeerders en onderzoekers, leverden kritiek. De manier waarop pensioenverplichtingen verwerkt moesten worden in de jaarverslaggeving werd als zeer gecompliceerd ervaren, mede door de complexe veronderstellingen en de vage regels en technieken die worden gebruikt om volatiliteit van pensioenactiva en -verplichtingen te minimaliseren (Dieleman, 2013; Fornaro, 2012). Verder was men ook van mening dat bedrijven onder IAS 19 niet voldoende inzicht gaven in risico's met betrekking tot hun pensioenbeleggingen, omdat dit niet vereist werd door de standaard (Boonen & de Waegenaere, 2015).

Ook het strenge onderscheid tussen toegezegde-bijdrageregelingen en toegezegd-pensioenregelingen werd bekritiseerd. Het aantal landen dat gebruik maakte van IFRS, steeg in korte tijd enorm. Zeker toen de Europese Unie in 2005 het gebruik van IFRS verplichtte voor de geconsolideerde jaarrekening van beursgenoteerde bedrijven. In de landen die IFRS toe gingen passen, kwam een breed scala aan pensioenstelsels voor. IAS 19 was hier niet op ingericht. De standaard werd als inflexibel ervaren, omdat het alleen inging op de vraag of een regeling kwalificeerde als toegezegde-bijdrageregeling of toegezegd-pensioenregeling, maar niet inging op de toenemende soorten pensioenregelingen die ergens tussen een klassieke toegezegde-bijdrageregeling of toegezegd-pensioenregeling zouden vallen (Severinson, 2010).

Tevens ontstond er kritiek op de uitgestelde opname van actuariële winsten en verliezen via de corridormethode. Deze verschillen kunnen elkaar compenseren in de toekomst, maar dit hoeft niet het geval te zijn. Daarbij bevat het resultaat, indien gebruik wordt gemaakt van de corridormethode, onderdelen die geen betrekking hebben op dat verslagjaar terwijl het jaarverslag juist de resultaten van een bepaald jaar weer moet geven (Veerman, 2006). Hierbij ontstond discussie over de vraag of het fundamenteel wel juist is om actuariële winsten en verliezen gespreid in de toekomst te erkennen (Dieleman, 2013). De uitgestelde opname van actuariële winsten en verliezen maakte het tevens lastig voor belanghebbenden om correct inzicht te krijgen in de waarde van de pensioenverplichtingen (Boonen & de Waegenaere, 2015).

Bovendien was de opname van actuariële winsten en verliezen onder IAS 19 op meerdere manieren mogelijk. Een kleine meerderheid van de bedrijven gebruikte de corridormethode. Sommige bedrijven gebruikten de opname via de staat van opgenomen baten en lasten en weer andere bedrijven maakten gebruik van een systematische aanpak voor snellere erkenning. Daarbij gaf IAS 19 een ruime keuze aan parameters die bedrijven toe mochten passen, terwijl deze parameters een aanzienlijk effect kunnen hebben op de uiteindelijke waardering van pensioenlasten (Boonen & de Waegenaere, 2015). Dit zorgde ervoor dat de onderlinge vergelijkbaarheid daalde. Ook nam de transparantie af (Demaria, Dufour, Louisy-

Louis, & Luu, 2012). Deze ontwikkelingen waren in strijd met de doelstellingen van de IFRS-standaarden, want de bedoeling is juist om een hogere vergelijkbaarheid en transparantie te bereiken met de accountingstandaarden (IFRS, 2017).

3.3 Ontwikkeling IAS 19R

De kritiekpunten bereikten ook de IASB. Hierdoor startte het orgaan in juli 2006 de procedure om IAS 19 anders vorm te geven. De IASB focuste hierbij op drie belangrijke onderdelen van de standaard die zij graag wilde hervormen:

1. Opsplitsing van de toegezegd-pensioenkosten in drie componenten: servicekosten, financieringskosten en herwaardering;
2. Eliminatie van de corridormethode;
3. Verbeterde vereisten voor openbaarmaking.

Door deze veranderingen zou de onderlinge vergelijkbaarheid en transparantie toenemen. Ook wilde de IASB met de herziening van IAS 19 het boekhouden van pensioenverplichtingen vereenvoudigen (Demaria et al., 2012).

De voormalig IASB-voorzitter, David Tweedie, liet zich in 2008 uit over de voortgang van het herzieningsproces van de pensioenstandaard. Hij noemde de herziening van IAS 19 een complex proces dat van enorm belang is. Om dit te verduidelijken gaf hij aan dat de totale aansprakelijkheid voor 80 van de beste bedrijven over de hele wereld alleen al wordt geschat op zo'n 700 miljard pond. In sommige gevallen overschrijdt de pensioenverplichting zelfs de marktkapitalisatie van de onderneming (IASB, 2008).

De IASB betreft, naast eigen medewerkers, een groot aantal belanghebbenden uit de financiële wereld bij het vormgevingsproces, zoals financiële organisaties die wereldwijd actief zijn en academici. Tevens vindt de beraadslaging van de IASB in openbare vergaderingen plaats (Deloitte, 2020). Alle herzieningen van standaarden moeten dezelfde procedure doorlopen (Demaria et al., 2012). Een vast onderdeel in de procedure is het uitbrengen van een conceptversie. In april 2010 bracht de IASB de conceptversie van IAS 19R, 'The New IAS 19 Exposure Draft', uit. De voorkeur voor boekhouding tegen reële waarde ten opzichte van uitgestelde opname via de corridormethode werd in de standaard bevestigd. Op de conceptversie van de

standaard konden belanghebbenden feedback aanleveren. De feedback moest toegespitst zijn op drie hoofdzakelijke onderwerpen, namelijk presentatie, opname en toelichting (Demaria et al., 2012). Hier werd massaal op gereageerd.

Chircop en Kiosse (2015) onderzochten de vraag of de manier waarop bedrijven feedback aanleverden op de conceptversie van IAS 19R samenhang met de manier waarop zij resultaten erkenden in de jaarrekening. Dit bleek het geval: eigen belang was van invloed op de manier hoe bedrijven lobbyden voor de nieuwe standaard. Bedrijven stemden minder snel in met de afschaffing van de corridor methode wanneer ze gebruik maakten van deze methode en actuariële resultaten uitgesteld in de toekomst namen. Ook stemden bedrijven met een groot verschil tussen het verwachte rendement en het discountpercentage tegen het verplichte gebruik van het discountpercentage. Onder IAS 19R wordt het discountpercentage gebruikt om de contante waarde van de pensioenverplichting te bepalen.

Tevens mocht de Financial Accounting Standard Board (FASB) bijdragen aan het ontwerp van IAS 19R. De FASB is de organisatie die zich bezighoudt met het vaststellen van accountingstandaarden voor bedrijven die onder US GAAP boekhouden (FASB, 2018). Dit was een unieke stap, omdat normaliter de IASB niet door de IASB betrokken wordt bij het opstellen van beleid.

De aangeleverde informatie nam de IASB vervolgens mee in het opstellen van de definitieve versie van de standaard. In juni 2011 werd de definitieve herziene versie van IAS 19, IAS 19R, uitgebracht (Deloitte, 2020). De gehele herzieningsfase nam geruime tijd in beslag en duurde uiteindelijk vijf jaar. Na de officiële bekendmaking van IAS 19R konden bedrijven direct vrijwillig adapteren aan de standaard. Vanaf 1 januari 2013 werd het gebruik van IAS 19R verplicht gesteld.

3.4 De gevolgen van IAS 19R voor de externe verslaggeving

De daadwerkelijke gevolgen van IAS 19R werden na invoering van de standaard zichtbaar, hetgeen de aanleiding is voor vele onderzoeken. Onderzoeken die relevant zijn voor dit onderzoek, worden vervolgens besproken.

De onderlinge vergelijkbaarheid zou stijgen en de complexiteit van het boekhouden voor pensioenverplichtingen zou dalen door afschaffing van de corridor methode, omdat alle bedrijven dan actuariële winsten en verliezen direct zouden opnemen in de jaarrekening tegen een marktconsistente waarde. Toch geeft de waardering methodiek onder IAS 19R nog altijd aanleiding tot verschillen tussen de marktconsistente waarde en de waarde op de balans, blijkt uit onderzoek van Boonen en de Waegenaere (2015). Bovendien is het moeilijk om de marktwaarde van pensioenverplichtingen te bepalen en soms moet hiervoor een waardering op basis van reële waarde plaatsvinden. Er wordt dan gebruik gemaakt van de beste schatting, maar dat is nog steeds een discutabele waarde. Bedrijven met dezelfde schatting van toekomstige uitkeringen, maar met verschillende maten van onzekerheid kunnen namelijk dezelfde reële waardering krijgen (Boonen & de Waegenaere, 2015). Na invoering van IAS 19R zijn er wel minder keuzemogelijkheden voor parameters. Daarbij worden er meer eisen gesteld aan de manier waarop aannames gebaseerd zijn. Hierdoor hebben bedrijven minder mogelijkheden om een eigen invulling te geven aan bepaalde waarderingen. Boonen en de Waegenaere (2015) concluderen dus dat de verscherpte eisen van IAS 19R de onderlinge vergelijkbaarheid verhogen en de complexiteit verlagen, al dan niet in een beperkte mate.

Ook Chang, Duke en Hsieh (2014) namen de gevolgen IAS 19R onder de loep. Deze onderzoekers zijn terughoudend in hun mening over de vraag of de complexiteit gedaald is na invoering van IAS 19R. Wat betreft de transparantie en onderlinge vergelijkbaarheid is er, volgens Chang, Duke en Hsieh (2014), nog veel resultaat te behalen. Uit hun onderzoek bleek dat bedrijven onder IAS 19R alleen de gefinancierde status van pensioenregelingen rapporteren in plaats van de bruto pensioenverplichtingen en -activa. Ook produceren de buitenbalansverplichtingen, veroorzaakt door IAS 19R, ondergewaardeerde schuldratio's. Dit maakt het voor beleggers lastiger om een mening te vormen over het effect van pensioenverplichtingen op toekomstige inkomsten van bedrijven en vermindert daarmee de inkomenskwiteit. Echter laat een onderzoek van Picconi (2006) zien dat beleggers bij het beoordelen van bedrijfswaardes geen pensioeninformatie opnemen. Daarom leidt de informatiegerichte pensioenboekhouding onder IAS 19R tot een verkeerde prijsstelling van de vaste bedrijfswaarde. Ook is het nadelig voor

de kapitaalmarktefficiëntie (Chang et al., 2014). De onderzoekers pleiten voor een afzonderlijke rapportage van bruto pensioenactiva en -verplichtingen, omdat dit zou zorgen voor een volledige, consistente en transparante pensioenrapportage.

Naast de doelstellingen die de IASB met de invoering van IAS 19R voor ogen had, bestond er ook de verwachting dat IAS 19R voor meer volatiliteit in pensioenlasten zou zorgen. Ook dit is door verschillende wetenschappers onderzocht.

Pensioenlasten van werkgevers zijn meer van jaar tot jaar gaan fluctueren door de afschaffing van de corridormethode blijkt uit een onderzoek van Bunicich (2010). De volatiliteit van het eigen vermogen neemt toe, omdat actuariële winsten en verliezen elkaar niet in de toekomst kunnen compenseren. De schommeling in volatiliteit is zelfs vele malen groter dan verwacht, door de grote actuariële verschillen die geleden zijn door de tegenvallende beleggingsresultaten, toenemende levensverwachting en het lagere renteniveau (Arnold, van Santen, & Ossenblok, 2012).

Echter is dit voor werkgevers een ongewenste verandering. Zij geven namelijk de voorkeur aan jaarlijkse min of meer stabiele pensioenlasten. Om enorme jaarlijkse verschillen in pensioenlasten tegen te gaan, zijn werkgevers anders gaan beleggen. Dit fenomeen is onderzocht door Anantharaman en Chuck (2018). De onderzoekers bekeken de economische consequenties van IAS 19R. Het onderzoek toonde aan dat het nemen van risico's met pensioenbeleggingen na invoering van IAS 19R vermindert. De afschaffing van de corridormethode zorgt er namelijk voor dat er een barrière ontstaat bij bedrijven voor het doen van riskante pensioenbeleggingen, omdat zij het rendement nu onmiddellijk moeten erkennen in het netto-inkomen. Daarbij is het verwachte rendement onder IAS 19R geen afzonderlijke veronderstelling meer en wordt dit vervangen voor de verdisconteringsvoet. De verdisconteringsvoet is gelijkgesteld aan een hoogwaardige bedrijfsobligatierente die is afgestemd op de duur van de pensioenverplichting, maar houdt geen verband met het risico van pensioenvermogen. Door deze vervanging kunnen bedrijven niet langer hun netto-inkomen een extra impuls geven door meer risico's te nemen met fondsbeleggingen. IAS 19R blijft daarom het nettoresultaat beschermen tegen de hogere verwachte volatiliteit, omdat de rendementen van extra risiconeming gelijk

opgenomen moeten worden en dit er dus voor zorgt dat bedrijven minder risico's nemen met hun fondsbeleggingen (Anantharaman & Chuck, 2018).

Ook Barthelme, Kiosse en Sellhorn (2019) onderzochten de impact van IAS 19R op pensioenbeleggingskeuzes. Ze keken hierbij, net als Anantharaman en Chuck (2018), naar de vraag of de eliminatie van de corridormethode ervoor zorgde dat bedrijven hun pensioenvermogen anders gingen toewijzen. Het onderzoek bevestigde dat bedrijven hun pensioenactiva gingen verschuiven van aandelen naar obligaties om de potentiële toename van volatiliteit in pensioenlasten te verzachten. Hierbij moet opgemerkt worden dat toegezegd-pensioenregelingen over het algemeen nog steeds meer in aandelen beleggen dan in obligaties (Anantharaman & Chuck, 2018). Ook moet de kanttekening gemaakt worden dat de verschuiving naar obligaties minder duidelijk naar voren komt bij grote bedrijven met grotere pensioenregelingen en hogere dekkingsgraden (Barthelme et al., 2019). Over het algemeen zorgt de invoering van IAS 19R bij gelijkblijvend beleggingsgedrag dus voor meer volatiliteit van pensioenlasten, maar aangezien bedrijven hierop anticiperen en inzetten op minder risicovolle beleggingen valt het verschil in jaarlijkse pensioenlasten uiteindelijk mee.

IAS 19R verduidelijkt het onderscheid tussen toegezegde-bijdrageregelingen en toegezegd-pensioenregelingen. Arnold, van Santen en Ossenblok (2012) onderzochten de gevolgen van deze specificatie voor beursgenoteerde bedrijven in de Europese Unie. Zij concluderen dat IAS 19R geen invloed heeft op de categorisering van toegezegde-bijdrageregelingen en toegezegd-pensioenregelingen. De extra specificaties die IAS 19R omtrent de regelingen geeft, worden gezien als een bevestiging van de huidige gang van zaken. Ook bij bedrijven die deelnemen aan bedrijfstakpensioenregelingen verandert de categorisering van de pensioenregeling niet (Arnold et al., 2012).

4. Data en Methodiek

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft op welke manier het empirisch onderzoek uitgevoerd wordt. Op basis van de informatie uit eerdere hoofdstukken worden drie hypothesen

opgesteld. Daarna worden de data beschreven. Vervolgens wordt de onderzoeksmethodiek gegeven.

4.2 Hypotheses

In voorgaande hoofdstukken zijn de veranderingen tussen IAS 19 en IAS 19R besproken. Ook zijn de gevolgen van IAS 19R in de externe verslaggeving aangehaald. Op basis van deze informatie zullen hierna drie hypothesen worden opgesteld.

Onder IAS 19R classificeren pensioenregelingen eerder als toegezegde-bijdrageregeling. Voorheen werd een pensioenregeling als toegezegde-pensioenregeling geclassificeerd indien de werkgever ook maar enig actuariëel of beleggingsrisico liep. Onder IAS 19R classificeert een pensioenregeling nog steeds als een toegezegde-pensioenregeling indien het actuariële risico of beleggingsrisico voornamelijk voor rekening van de werkgever komt, maar indien deze risico's voornamelijk voor rekening van de werknemer komen, classificeert de pensioenregeling als een toegezegde-bijdrageregeling (Dieleman, 2014). Hieruit bestond de verwachting dat een aantal pensioenregelingen anders geclassificeerd zouden worden. Op basis van eerder onderzoek van Arnold, van Santen en Ossenblok (2012) kunnen we concluderen dat dit niet het geval bleek te zijn. De onderzoekers kwamen na grootschalig onderzoek tot de conclusie dat de categorisering van pensioenregelingen niet veranderde na invoering van IAS 19R. Dit leidt tot de volgende hypothese:

Hypothese 1: De invoering van IAS 19R zorgt niet voor een significante wijziging van pensioencontracten.

Met de komst van IAS 19R is het gebruik van de corridormethode geëlimineerd. Hierdoor kunnen actuariële winsten en verliezen niet langer uitgesmeerd worden over meerdere jaren en moeten zij onmiddellijk erkend worden in de jaarrekening onder niet-gerealiseerde resultaten. De actuariële verschillen kunnen elkaar dus niet langer compenseren over tijd. Hieruit ontstond de verwachting dat pensioenlasten voor de werkgever meer zouden fluctueren. Dit is in onderzoeken van Bunicich

(2010) en Arnold, van Santen en Ossenblok (2012) bevestigd. Later onderzoek concludeert dat de fluctuatie mee lijkt te vallen doordat werkgevers andere beleggingskeuzes maken (Anantharaman & Chuck, 2018; Barthelme et al., 2019). Desalniettemin zien de aangehaalde onderzoekers de fluctuatie, al dan niet in beperkte mate, toenemen. De tweede hypothese luidt dan ook:

Hypothese 2: De pensioenlasten van de werkgever fluctueren significant meer van jaar tot jaar na de invoering van IAS 19R.

De fluctuatie in pensioenlasten ziet men terug in het eigen vermogen. Deze fluctuatie is de afgelopen jaren groter door de lage rentestand, mindere beleggingsresultaten en een toenemende levensverwachting (Arnold et al., 2012). Dit brengt de verwachting met zich mee dat de volatiliteit van het eigen vermogen gestegen is. Deze verwachting wordt bevestigd in onderzoeken van Bunicich (2010) en Arnold, van Santen en Ossenblok (2012), omdat deze onderzoeken aantonen dat de fluctuatie in pensioenlasten groter is. De meer recente onderzoeken van Anatharaman en Chuck (2018) en Barthelme, Kiosse en Sellhorn (2019) laten zien dat er sprake is van een verhoogde volatiliteit na invoering van IAS 19R, maar dat deze verandering in volatiliteit minder sterk naar voren komt bij grote bedrijven. Nu dit onderzoek zich tevens focust op grote bedrijven in Nederland en België, bestaat de verwachting dat er een verandering in volatiliteit zichtbaar is na de invoering van IAS 19R, al dan niet in beperkte mate. De derde hypothese sluit hierbij aan:

Hypothese 3: De volatiliteit van het eigen vermogen van de werkgever neemt significant toe na invoering van IAS 19R.

4.3 Data

Zoals eerdergenoemd maakt dit onderzoek gebruik van gegevens die afkomstig zijn uit database Orbis. Orbis geeft geen inzicht in welke soort pensioencontracten de werkgever heeft afgesloten. Om hypothese 1 te kunnen beantwoorden, zal daarom de jaarverslaggeving van de bedrijven die onderdeel uitmaken van het onderzoek apart geanalyseerd worden. Het onderzoek focust zich op de tijdsperiode 2008-2018, zodat het pensioenbeleid zowel onder IAS 19 als onder IAS 19R vijf jaar

geanalyseerd kan worden. 2013 fungeert als overgangsjaar. De volgende financiële gegevens worden per bedrijf verkregen:

- *Pensioenlasten*
De pensioenlasten worden gemeten in euro's aan het einde van het boekjaar.
- *Toegezegde-bijdrageregelingen*
De bijdrage voor toegezegde-bijdrageregelingen wordt gemeten in euro's aan het einde van het boekjaar.
- *Toegezegd-pensioenregelingen*
De bijdrage voor toegezegd-pensioenregelingen wordt gemeten in euro's aan het einde van het boekjaar.
- *Jaar*
Een dummyvariabele met waarde 0 voor de periode voor invoering van IAS 19R en waarde 1 voor de periode na invoering van IAS 19R.

De overige data zijn wel afkomstig uit database Orbis. Om hypothese 2 en 3 te kunnen beantwoorden, zijn hieruit de volgende financiële gegevens verkregen per bedrijf:

- *Aantal werknemers*
- *Pensioenlasten*
De pensioenlasten worden gemeten in euro's aan het einde van het boekjaar.
- *Eigen vermogen*
Het eigen vermogen wordt gemeten in euro's aan het einde van het boekjaar.
- *Jaar*
Een dummyvariabele met waarde 0 voor de periode voor invoering van IAS 19R en waarde 1 voor de periode na invoering van IAS 19R.

Indien er data missen van een bedrijf kunnen de data van dat bedrijf in totaliteit niet meegenomen worden in het onderzoek. Dit was bij veel bedrijven het geval. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in het feit dat sommige bedrijven pas later een publicatieplicht kregen of dat de bedrijven bij aanvang van de onderzoeksperiode nog niet beursgenoteerd waren. Uiteindelijk vormen 19 bedrijven de basis voor dit onderzoek. 12 van deze bedrijven maken onderdeel uit van de Nederlandse AEX-index. De overige 7 bedrijven maken onderdeel uit van de Belgische BEL20-index.

4.4 Methodiek

Dit onderzoek analyseert de overgang van IAS 19 naar IAS 19R en focust daarbij op de veranderingen die deze overgang met zich meebrengt voor het pensioenbeleid van bedrijven. De drie hypothesen worden getest aan de hand van meervoudige regressieanalyses. Hierbij wordt een significantieniveau van 5% gehanteerd.

Voor hypothese 1 wordt getest of er een wijziging van pensioencontracten plaatsvindt bij de overgang van IAS 19 naar IAS 19R. Door middel van onderstaande regressieanalyse wordt bepaald of er een procentuele verandering van pensioencontracten zichtbaar is na de invoering van IAS 19R:

$$\begin{aligned} & \textit{Procentuele verandering pensioencontracten} \\ & = \beta_0 + \beta_1 \textit{Toegezegd - pensioenregelingen} + \beta_2 \textit{Toegezegde} \\ & \quad - \textit{bijdrageregelingen} + \beta_3 \textit{Jaar}_{\textit{Dummy}} + \varepsilon t \end{aligned}$$

Hierbij staat β_0 voor de waarde van de constante. β_1 en β_2 zijn onafhankelijke variabelen en geven de grondslag voor de procentuele verandering van pensioencontracten. Ook is een dummyvariabele van het jaartal toegevoegd om de periode voor en na invoering van IAS 19R te vergelijken. Met εt wordt de foutterm aangeduid.

Voor hypothese 2 wordt getest of de pensioenlasten meer fluctueren van jaar tot jaar onder IAS 19R dan onder IAS 19. Door middel van onderstaande regressieanalyse wordt bepaald of er een procentuele verandering van pensioenlasten zichtbaar is na de invoering van IAS 19R:

$$\begin{aligned} & \textit{Procentuele verandering pensioenlasten} \\ & = \beta_0 + \beta_1 \textit{Pensioenlasten} + \beta_2 \textit{Jaar}_{\textit{Dummy}} + \varepsilon t \end{aligned}$$

Hierbij staat β_0 voor de waarde van de constante. β_1 is een onafhankelijke variabele en geeft de grondslag voor de procentuele verandering van pensioenlasten. Ook is

een dummyvariabele van het jaartal toegevoegd om de periode voor en na invoering van IAS 19R te vergelijken. Met ε_t wordt de foutterm aangeduid.

Voor hypothese 3 wordt getest of onder IAS 19R de volatiliteit van het eigen vermogen toeneemt ten opzichte van IAS 19. Door middel van onderstaande regressieanalyse wordt bepaald of er een procentuele verandering in eigen vermogen zichtbaar is na invoering van IAS 19R:

$$\begin{aligned} & \textit{Procentuele verandering eigen vermogen} \\ & = \beta_0 + \beta_1 \textit{Eigen vermogen} + \beta_2 \textit{Jaar}_{\textit{Dummy}} + \varepsilon_t \end{aligned}$$

Hierbij staat β_0 voor de waarde van de constante. β_1 is een onafhankelijke variabele en geeft de grondslag voor de procentuele verandering van het eigen vermogen. Ook is een dummyvariabele van het jaartal toegevoegd om de periode voor en na invoering van IAS 19R te vergelijken. Met ε_t wordt de foutterm aangeduid.

5. Resultaten

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de geformuleerde deelvragen. Deelvraag 1 tot en met 3 worden beantwoord door middel van informatie die gegeneerd is uit het literatuuronderzoek. Deelvraag 4 en 5 worden beantwoord door middel van resultaten uit het empirisch onderzoek.

5.2 Deelvraag 1

De eerste deelvraag stelt de vraag wat pensioentoezeggingen zijn.

Pensioentoezeggingen zijn de aanspraken op toekomstige gelijkblijvende aanspraken die een werknemer opbouwt tijdens zijn werkende leven (Van Limpt et al., 2019). De aanspraken worden uitgekeerd wanneer de werknemer de pensioengerechtigde leeftijd bereikt, of eerder indien de werknemer voor het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd overlijdt. De werkgever en werknemer treffen voor de pensioenopbouw een regeling. Er worden twee pensioenregelingen onderkend, namelijk de toegezegde-bijdrageregeling en de toegezegd-pensioenregeling.

Bij de toegezegde-bijdrageregeling is de werkgever verplicht om de afgesproken pensioenpremies af te dragen, maar hoeft hij, indien zich een tekort voordoet, geen additionele premie af te dragen (Van Limpt et al., 2019). Bij deze regeling liggen het actuariële risico en het beleggingsrisico dus bij de werknemer c.q. pensioenuitvoerder (Beckman & Marseille, 2013). Bij de toegezegd-pensioenregeling verzekert de werkgever een vastgesteld rendement op de betaalde premies aan de werknemer. Bij deze regeling is de werkgever verplicht om de afgesproken pensioenpremies af te dragen en moet hij, indien zich een tekort voordoet, ook additionele premie afdragen. Bij deze regeling liggen het actuariële risico en het beleggingsrisico dus deels bij de werkgever.

5.3 Deelvraag 2

De tweede deelvraag stelt de vraag wat IAS 19 en IAS 19R zijn. IAS 19 en IAS 19R zijn internationaal erkende boekhoudstandaarden die boekhoudnormen geven voor personeelsbeloningen, waaronder pensioentoezeggingen. IAS 19 is de voorganger

van IAS 19R en was tot 2011 van kracht. Het voornaamste principe van IAS 19 is dat de werkgever de kosten voor het verstrekken van personeelsbeloningen moet nemen in de periode waarin de uitkering door de werknemer wordt verdiend en niet wanneer de werkgever deze kosten moet betalen (Lynch, 2007). Onder IAS 19 was het dan ook mogelijk voor de werkgever om actuariële winsten en verliezen gespreid in de toekomst te nemen door middel van de zogeheten corridormethode. Daarbij is er een streng onderscheid tussen een toegezegde-bijdrageregeling en een toegezegd-pensioenregeling: indien de werkgever ook maar enig actuariel risico loopt, classificeert de pensioenregeling als een toegezegd-pensioenregeling (Dieleman, 2014).

De vernieuwde versie van IAS 19, IAS 19R, is uitgebracht in 2011. De standaard bracht een aantal veranderingen met zich mee. Zo is het voornaamste uitgangspunt van IAS 19R dat een bedrijf een lastpost in de boekhouding moet opnemen ingeval een werknemer diensten heeft verleend en een bedrijf kosten moet opnemen wanneer zij economisch voordeel geniet van die verleende diensten (Deloitte, 2020). Bedrijven mogen actuariële winsten en verliezen niet langer gespreid in de toekomst nemen en moeten deze verschillen direct in de jaarrekening erkennen. Ook is het onderscheid tussen de toegezegde-bijdrageregeling en de toegezegd-pensioenregeling versoepeld. Een regeling classificeert nu als een toegezegde-bijdrageregeling indien het actuariële risico en het beleggingsrisico voornamelijk voor de werknemer komen.

5.4 Deelvraag 3

Deelvraag 3 gaat in op de vraag wat de gevolgen van IAS 19R zijn volgens eerdere onderzoeken. De afgelopen jaren is er een redelijke hoeveelheid literatuur verschenen over deze gevolgen. Uit eerder onderzoek blijkt dat het doel om met de invoering van IAS 19R de complexiteit te laten dalen en de onderlinge vergelijkbaarheid en transparantie te verhogen, in beperkte mate behaald is. IAS 19R zorgt namelijk nog steeds voor verschillen tussen de marktconsistente waarde en de balanswaarde (Boonen & de Waegenaere, 2015). Ook wordt er bij bepaling van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen in veel gevallen gebruik gemaakt van de beste schatting, een manier die bedrijven speelruimte geeft met de

waardering (Boonen & de Waegenaere, 2015). Daarbij bleek uit onderzoek van Chang, Duke en Hsieh (2014) dat bedrijven enkel de gefinancierde status van pensioenregelingen rapporteren in de jaarrekening en er ondergewaardeerde schuldratio's worden gecreëerd.

De afschaffing van de corridormethode zorgt voor meer volatiliteit in pensioenlasten van de werkgever (Bunicich, 2010; Arnold et al., 2012). Om deze volatiliteit te beperken gaan werkgevers minder risicovol beleggen (Anantharaman & Chuck, 2018). Ook is het niet langer mogelijk om het netto-inkomen een additionele stimulans te geven door extra risico's te nemen met fondsbeleggingen. Uit onderzoek van Barthelme, Kiosse en Sellhorn (2019) blijkt dat werkgevers in verhouding meer in obligaties gaan beleggen, alhoewel deze verschuiving van aandelen naar obligaties minder goed zichtbaar is bij grote bedrijven. Verder heeft de versoepeling van het begrip toegezegde-bijdrageregeling geen invloed op de categorisering van pensioenregelingen (Arnold et al., 2012). De versoepeling werd gezien als een vastlegging van de actuele werkwijze in de praktijk.

5.5 Deelvraag 4

Deelvraag 4 stelt de vraag of de implementatie van IAS 19R een wijziging van pensioencontracten teweegbrengt. Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is hypothese 1 opgesteld. Uit analyse van jaarverslaggeving blijkt dat hypothese 1 niet verworpen dient te worden, omdat de invoering van IAS 19R, gemiddeld gezien, niet zorgt voor een significante verandering van pensioencontracten. Bij de meeste bedrijven zien we vanaf 2013 namelijk geen drastische verandering in de categorisering van pensioencontracten. De verhouding toegezegde-bijdrageregeling en toegezegd-pensioenregeling blijft nagenoeg gelijk. Enkel bij KPN en Vopak heeft de overgang van IAS 19 naar IAS 19R in het eerste jaar veel impact en worden pensioencontracten anders gecategoriseerd. Opmerkelijk is dat Vopak na invoering van IAS 19R in verhouding meer toegezegd-pensioenregelingen treft met haar werknemers. Ook zijn er bedrijven met een enkele soort pensioencontracten, waardoor het vanzelfsprekend is dat de invoering van IAS 19R geen verandering veroorzaakt in de categorisering. Dit is bijvoorbeeld het geval bij Ackermans, een bedrijf dat enkel toegezegde-bijdrageregelingen treft met haar werknemers.

Uit dit onderzoek blijkt dus dat de invoering van IAS 19R niet zorgt voor een wijziging van pensioencontracten. De verbreding van het begrip toegezegde-bijdrageregeling is enkel een bevestiging van de huidige gang van zaken en heeft geen significant effect op de categorisering van pensioencontracten. Deze constatering sluit aan bij eerder onderzoek, zoals het onderzoek van Arnold et al. (2012).

5.6 Deelvraag 5

Deelvraag 5 stelt de vraag of de implementatie van IAS 19R voor meer volatiliteit in de pensioenlasten van de werkgever zorgt. Ter beantwoording van deze vraag zijn hypothese 2 en 3 opgesteld. Ten eerste analyseert hypothese 2 de pensioenlasten van de werkgever. Uit de regressieanalyse blijkt dat de procentuele verandering van de pensioenlasten voor de invoering van IAS 19R gemiddeld gezien 46,04% per jaar betrof. Na invoering van IAS 19R daalde deze procentuele verandering naar 1,25% per jaar. De pensioenlasten fluctueren dus juist minder na invoering van IAS 19R. Hypothese 2 dient dus verworpen te worden, aangezien de pensioenlasten niet significant meer zijn gaan fluctueren na invoering van IAS 19R. Een mogelijke verklaring voor de daling kan zijn dat bedrijven inderdaad minder risicovol zijn gaan beleggen. Ten tweede analyseert hypothese 3 het eigen vermogen van de werkgever. Uit de regressieanalyse blijkt dat de procentuele verandering van het eigen vermogen gemiddeld gezien -186,97% betrof. Hierbij moet opgemerkt worden dat de financiële crisis in de analyseperiode viel. Na de invoering van IAS 19R steeg deze procentuele verandering naar 20,19% per jaar. De volatiliteit van het eigen vermogen neemt dus aanzienlijk af na invoering van IAS 19R. Ook hypothese 3 dient dus verworpen te worden, aangezien het netto-inkomen niet significant meer is gaan fluctueren na invoering van IAS 19R. Het netto-inkomen is echter van vele factoren afhankelijk, vandaar dat de link tussen meer stabiliteit van het netto-inkomen en de invoering van IAS 19R niet gelegd mag worden.

6. Conclusie

6.1 Inleiding

Het doel van dit onderzoek is antwoord te geven op de volgende onderzoeksvraag:

Wat is het effect van de overgang van IAS 19 naar IAS 19R voor het pensioenbeleid van Nederlandse en Belgische beursgenoteerde bedrijven?

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de onderzoeksvraag. Daarna worden in de discussie de tekortkomingen van dit onderzoek en suggesties voor toekomstig onderzoek besproken.

6.2 Conclusie

Dit onderzoek heeft de overgang van IAS 19 naar IAS 19R voor beursgenoteerde bedrijven in Nederland en België geanalyseerd. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden zijn er verschillende deelvragen opgesteld die in het vorige hoofdstuk zijn beantwoord. De overgang van IAS 19 naar IAS 19R heeft een aantal effecten voor het pensioenbeleid van Nederlandse en Belgische beursgenoteerde bedrijven. Zo zorgt de overgang van IAS 19 naar IAS 19R voor een lichte stijging van de onderlinge vergelijkbaarheid en transparantie van jaarverslaggeving. Ook neemt de complexiteit van het boekhouden voor pensioenverplichtingen licht af. Na de implementatie van IAS 19R vindt er over het algemeen geen wijziging van pensioencontracten plaats. Bedrijven behouden namelijk ongeveer dezelfde verhouding tussen toegezegde-bijdrageregelingen en toegezegd-pensioenregelingen. De grootste verandering die IAS 19R met zich mee heeft gebracht, is de afschaffing van de corridormethode. Volgens eerdere onderzoeken is door deze afschaffing de volatiliteit van pensioenlasten voor de werkgever gestegen, maar wordt deze volatiliteit ingeperkt doordat bedrijven minder risicovol zijn gaan beleggen. Uit het empirisch onderzoek blijkt inderdaad dat de volatiliteit van de pensioenlasten niet is toegenomen bij beursgenoteerde bedrijven in Nederland en België. In de steekproef van dit onderzoek zijn enkel de bekendste beursgenoteerde bedrijven van beide landen meegenomen. De bevinding sluit dan ook aan bij eerdere onderzoeken, omdat daaruit gebleken is dat juist de grote bedrijven minder risicovol zijn gaan beleggen na invoering van IAS 19R.

6.3 Beperkingen van dit onderzoek

Meerdere beperkingen zijn zichtbaar in dit onderzoek. In de analyse zijn de 45 bedrijven opgenomen die onderdeel uitmaakten van de AEX-index en BEL20-index in maart 2018. Door het ontbreken van verschillende data bleven er uiteindelijk zo'n 19 bedrijven over voor het empirisch onderzoek. Dit is een relatief kleine steekproef. Om een betrouwbaardere conclusie te trekken, moet de steekproef worden vergroot. Toekomstig onderzoek kan zich bijvoorbeeld richten op alle beursgenoteerde bedrijven in Nederland en België. Verder beperkt dit onderzoek zich tot de tijdsperiode 2008-2018. Deze periode zou vergroot kunnen worden om de effecten op lange termijn nog beter in kaart te kunnen brengen. Bovendien is in dit onderzoek enkel gebruik gemaakt van financiële data en is er niet gekeken naar andere aspecten. Het kan zijn dat de overgang van IAS 19 naar IAS 19R ook niet-financiële gevolgen heeft gehad. Dit zou in de toekomst door middel van kwalitatief onderzoek onderzocht kunnen worden, bijvoorbeeld in de vorm van interviews met diverse bedrijven.

Literatuurlijst

Akresh, M. S., & Hassan, K. P. (1998). The new IAS 19: understanding emerging rules for employee benefits accounting. *Journal of Corporate Accounting and Finance*, 10(1), 57–70.

Amen, M. (2007). Simulation-based comparison of existent IAS 19 accounting options. *European Accounting Review*, 16(2), 243-276.

Anantharaman, D., & Chuk, E. C. (2018). The economic consequences of accounting standards: evidence from risk-taking in pension plans. *The Accounting Review*, 93(4), 23–23.

Arnold, C., Van Santen, G., & Ossenblok, A. (2012). De wijziging van IFRS inzake pensioenen en de invloed daarvan op de jaarrekening. *Maandblad voor accountancy en bedrijfseconomie*, 86, 491.

Barthelme, C., Kiosse, P. V., & Sellhorn, T. (2019). The impact of accounting standards on pension investment decisions. *European Accounting Review*, 28(1), 1-33.

Beckman, H., & Marseille, E.A. (2013). *Hoofdpijnen van het jaarrekeningenrecht in Nederland*. Alphen aan den Rijn, Nederland: Wolters Kluwer.

Bell, P. W. (1987). Accounting as a discipline for study and practice: 1986. *Contemporary Accounting Research* 3 (2): 338–67.

Berghman, J., & Peeters, H. (2012). De drie pijlers van het Belgische pensioenlandschap. Overzicht en uitdagingen. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 54(1), 5-54.

Boonen, T., & de Waegenaere, A. (2015). Boekhoudkundige regelgeving voor bedrijfspensioenfondsen: van IAS 19 naar IAS 19R. *Netspar Economische Adviezen (NEA Paper)*, (59).

Bunicich, B. (2010). Aanpassingen IAS 19. *Mercer Signaal*, 6, 37-40.

Chang, C.-C., Duke, J. C., & Hsieh, S.-J. (2014). Improving the disclosure basis of pension accounting. *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 25(4), 63–70.
<https://doi-org.eur.idm.oclc.org/10.1002/jcaf.21957>

Chircop, J., & Kiosse, P. V. (2015). Why did preparers lobby to the iasb's pension accounting proposals? *Accounting Forum*, 39(4), 268–280. <https://doi-org.eur.idm.oclc.org/10.1016/j.accfor.2015.09.002>

Deloitte. (2020). *IAS 19 – Employee Benefits (1998) (superseded)*. Geraadpleegd van https://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias19_1998

Deloitte. (2020). *IAS 19 – Employee Benefits (2011)*. Geraadpleegd van <https://www.iasplus.com/en/standards/ias/ias19>

Deloitte. (2020). *IFRS 13 – Fair Value Measurement*. Geraadpleegd van <https://www.iasplus.com/en/standards/ifrs/ifrs13>

Deloitte. (2020). *Preface to International Financial Accounting Standards*. Geraadpleegd van <https://www.iasplus.com/en/standards/other/preface>

Demaria, S., Dufour, D., Louisy-Louis, M., & Luu, P. (2012). An exploratory study of the exposure draft of IAS 19 due process. AFC 2012 - 33ème Congrès de l'Association Française de Comptabilité: Comptabilités et innovation, May 2012, Grenoble, France. pp.cd-rom. hal-00690943

De Tijd. (2018). *Boskalis vliegt uit AEX*. Geraadpleegd van <https://www.tijd.be/markten-live/live-blog/Agfa-stelt-teleur-Bone-vindt-versgeld/9989533>

De Tijd. (2019). *WDP en Barco komen in BEL20*. Geraadpleegd van <https://www.tijd.be/markten-live/nieuws-aandelen/WDP-en-Barco-komen-in-Bel20/10104420>

Dieleman, B. (2013). Waardering van pensioenverplichtingen; IAS 19R versus fiscale regelgeving. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 87, 6.

Dieleman, B. (2014). Invloed herziening IAS 19 op aanpassing pensioenregelingen. *Tijdschrift voor Jaarrekeningenrecht*, 1(1), 14-17.

FASB. (2018). *About the FASB*. Geraadpleegd van <https://www.fasb.org/facts/index.shtml>

Fasshauer, J. D., Glaum, M., & Street, D. L. (2008). Adoption of IAS 19R by Europe's premier listed companies: Corridor approach versus full recognition: Summary of an ACCA research monograph. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 17(2), 113-122.

Fornaro, J. M. (2012). Accounting & auditing - accounting - a new reality ahead for pension accounting? : the recession's aftermath and ias 19r prompt changes in accounting practices. *The Cpa Journal*, 82(10), 24–24.

Gouwens, L., & Vergoossen, R. (2008). Kwaliteit gedeponeerde jaar stukken middelgrote rechts personen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 82, 435.

IASB. (2008). *IASB opens discussion on proposals to increase transparency in the accounting for post-employment benefits*. Geraadpleegd van <http://www.accountingeducation.com/index.cfm?page=newsdetails&id=146451>

IFRS. (2017). *IAS 19 Employee Benefits*. Geraadpleegd van <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-19-employee-benefits/>

IFRS. (2017). *IFRS Interpretations Committee*. Geraadpleegd van <https://www.ifrs.org/groups/ifrs-interpretations-committee/>

IFRS. (2017). *Why global accounting standards?* Geraadpleegd van <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/why-global-accounting-standards/>

Kevelam, W., & Laning, A. (2013). Verantwoording over kortingsmaatregelen door Nederlandse pensioenfondsen. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 87, 580.

Laning, A. (2006). Verslaggeving over pensioenen: IAS19/RJ271 beoordeeld. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 80, 286.

Lynch, B. (2007). An examination of the effect on debt/equity ratios with the adoption of IAS 19: Employee benefits. *International Review of Business Research Papers*, 3(1), 48-59.

Murphy, T., O'Connell, V. O., & O'hOgartaigh, C. (2013). Discourses surrounding the evolution of the IASB/FASB Conceptual Framework: What they reveal about the "living law" of accounting. *Accounting, Organizations and Society* 38 (1): 72–91.

Pelgrim, C. (2020). Pensioenfondsen dubbel geraakt. *NRC Handelsblad*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/04/20/pensioenfondsen-dubbel-geraakt-a3997331>

Picconi, M. (2006). The perils of pensions: Does pensioen accounting lead investors and analysts astray? *Accounting Review*, 81 (4), 925-955.

Pinkse, C. (2009). *Levensverzekeringswiskunde*. Groningen, Nederland: Noordhoff Uitgevers.

Psaros, J., & Trotman, K. T. (2004). The impact of the type of accounting standards on preparers' judgments. *Abacus*, 40(1), 76–93. <https://doi-org.eur.idm.oclc.org/10.1111/j.1467-6281.2004.00144.x>

Ravenscroft, S. (2011). Rethinking Decision Usefulness. *Available at SSRN 1739958*.

Severinson, C. (2010). The New IAS 19 Exposure Draft. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, (5), 2–11.
<https://doi.org/10.1787/5km7rq4hlw5g-en>

Swinkels, L. A. P. (2006). Zijn pensioenregelingen gewijzigd als gevolg van de introductie van IFRS?. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 80, 562.

Van Geyte, J. (2020). Dit is de impact van het coronavirus op uw pensioen. *Het Laatste Nieuws*. Geraadpleegd van <https://www.hln.be/geld/consument/dit-is-de-impact-van-het-coronavirus-op-uw-pensioen~abc0b094/>

Van Limpt, T., Pronk, M., & Visser, S. (2019). *EY Handboek jaarrekening 2019*. Alphen aan den Rijn, Nederland: Wolters Kluwer.

Veerman, H.J.C. (2006). IFRS en de Nederlandse pensioenrichtlijn RJ 271. *Mercer Signaal*, 3, 6-11.

Vergoossen, R. (2009). Raad voor de Jaarverslaggeving: de tijd van gaan is gekomen!. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 83, 334.

Whittington, G. 1986. Financial accounting theory. *British Accounting Review* 18 (August): 4–41.

Williams, P. F., & Ravenscroft, S. P. (2015). Rethinking decision usefulness. *Contemporary Accounting Research*, 32(2), 763–788. <https://doi-org.eur.idm.oclc.org/10.1111/1911-3846.12083>

Bijlage 1

AEX-samenstelling maart 2018	BEL20-samenstelling maart 2018
Aalberts	AB InBev
ABN Amro	Ackermans
Aegon	Ageas
Ahold Delhaize	Aperam
Akzo Nobel	Argenx
Arcelor-Mittal	Bpost
ASML	Cofinimmo
ASR Nederland	Colruyt
DSM	Engie
Galapagos	Galapagos
Gemalto	Groep Brussel Lambert
Heineken	ING
ING Group	KBC
KPN	Ontex
Nationale Nederlanden	Proximus
Philips	Sofina
Philips Lighting	Solvay
Prosus	Telenet
Randstad Holding	UCB
RELX	Umicore
Royal Dutch Shell	
Unibail-Rodamco-Westfield	
Unilever	
Vopak	
Wolters Kluwer	